

Ecoloog Rudi Terlouw neemt proef op de som tijdens 'FarmWalk'

'Een 7 voor zowel natuur als landbouw is een realistisch doel'

Wat houdt natuurinclusieve landbouw in en in hoeverre zie je het terug in de bedrijfsvoering van Utrechtse veehouders? Tijdens een 'FarmWalk' test ecooloog Rudi Terlouw de 'natuurinclusiviteit' van enkele melkveehouderij-bedrijven, waaronder dat van Jeroen van Wijk in Odijk.

Terlouw was 22 jaar als regiohoofd verbonden aan het Zuid-Hollands Landschap, voor hij 'Bui-teGewoon, Groenprojecten' begon, een bedrijf dat actief is op het snijvlak van ecologie en landbouw. 'Geboren en getogen in de Krimpenerwaard, heb ik affiniteit met zowel de natuur als de agrarische sector', legt hij uit. 'Mijn motto: je moet het samen doen. We leven niet meer in 1960. Natuurinclusieve landbouw is prima, maar een boer moet wel een boterham kunnen verdienen. Een 10 voor zowel natuur als landbouw lukt

Aanjager Special

Iedereen heeft het over natuurinclusieve landbouw zonder dat er een eenduidige definitie van bestaat. Het gaat in ieder geval over de productie van natuur, werken met natuur én natuur sparen. Maar hoe doe je dat? Met deze speciale Aanjager laten we zien wat Utrechtse boeren al doen met en voor biodiversiteit. Van beheer van nat schraalland tot insectenhôtels, van betere nutriëntenbenutting tot meer aandacht voor bodemleven. Natuurinclusieve landbouw is dus niet nieuw. Het gaat om het ondersteunen van agrariërs in de doorontwikkeling ervan.

niet. Allebei een 7 wel, dat is een realistisch doel. En 2 keer 7 is 14, een prima cijfer.'

Van Wijk melkt met twee melkrobots 110 koeien en heeft daarvoor 56 ha land tot zijn beschikking, waaronder een huiskavel van 30 ha. Hij heeft zich aangesloten bij de Agrarisch Natuur Vereniging (ANV) Kromme Rijnstreek en doet aan botanisch randenbeheer. 'Dat betekent dat ik langs de sloten een mestvrije zone van drie meter aanhoud. Het slootschonen gebeurt ecologisch en ik doe aan weidevogelbeheer. Op vrijwillige basis, want dit is geen kansrijk gebied. De ANV kan geen beheervergoeding aanbieden. Vrijwilligers markeren de nesten en daar maai ik omheen. Daarnaast zorg ik via mozaïekbeheer dat er voor de kuikens plekken zijn om te schuilen en overweeg ik om een stuk weiland plas-dras te zetten.'

Ooievaar

Van Wijk wijst naar een bosje dat zich op de aanpalende grond van de buurman bevindt. 'Daar nestelen alleen al twee buizerds. En ook ooievaars zijn een grote bedreiging voor de grutto's, tureluurs en kievitens op mijn land. Tja, dat is óók de natuur...'

Op weg naar een van de botanisch beheerde slootranden plaatst Van Wijk

Rudi Terlouw (links) in de slootkant vertelt Jeroen van Wijk: 'Ik tel tien, twaalf plantensoorten, waaronder de kruipende boterbloem, hondsdraf en duizendblad. En ik zag net de moerasspirea. Die had ik eigenlijk niet verwacht op deze zware kleigrond.'

kanttelingen bij de vergoeding die hij ervoor krijgt. 'Ik doe iets extra's en de enige vergoeding die ik krijg, is een compensatie van de opbrengstderiving. Dat klopt niet.'

Het mag dan begin november zijn, het gras op het perceel staat nog zo hoog dat Van Wijk overweegt om er nog een snede af te halen. Terlouw prijst de klaver die is doorgezaaid. 'Je zou ook smalle weegbree eens kunnen overwegen', adviseert hij. 'Net als klaver verbetert het de beweegbaarheid voor de weidevogelkuikens. Het trekt op het juiste moment insecten

aan en het past prima in het rantsoen.' Van Wijk: 'Klaver is ook heel goed voor bijen. Ik help ze een beetje door op en om het erf bloemenmengsels in te zaaien.'

Van Wijk ziet niet alleen af van mestaanwending in de drie meter langs de botanisch beheerde slootranden, hij bestrijdt er ook geen ongewenste kruiden. 'Je ziet hier andere grassen dan verderop en ook de madelief en de paardenbloem doet het beter', analyseert Terlouw de biodiversiteit.

(wordt vervolgd op pagina 2)

Van harde grenzen naar slimme combinaties

Een jaar geleden presenteerden de Utrechtse natuur- en landbouworganisaties een Actieplan Duurzame landbouw met natuur. De provincie wilde een nieuwe Landbouwvisie maken en wij dachten: als we nu eens samen met voorstellen komen, dan is dat vruchtbaarder dan ieder voor zich. We kwamen verrassend snel tot een gezamenlijke visie. De kern is: van harde grenzen naar slimme combinaties. De laatste decennia zijn landbouw en natuur uit elkaar gegroeid. De landbouw werd intensiever en grootschaliger. Als gevolg hiervan is de biodiversiteit in veel agrarische gebieden afgenomen: het gaat niet goed met veel soorten vogels en planten, maar ook het aantal insecten en het bodemleven gaan achteruit. Wij willen werken aan een omslag: het agrarisch landschap kan de aanwezige natuurgebieden juist versterken en vice versa.

Dieren en planten hebben landschapselementen nodig om zich te kunnen verspreiden. Mensen genieten van een natuurlijk agrarisch gebied. Bovendien zijn bloemrijke bermen en landbouwgronden belangrijke leefgebieden voor bodemdieren, bijen en andere bestuivers – die weer onmisbaar zijn voor een productieve landbouw. Zo kunnen natuur en landbouw van elkaar profiteren. Van harde grenzen naar slimme combinaties dus. Het natuurnetwerk en de biodiversiteit gaan het zonder deze omslag niet redden. We zien de omslag op sommige plekken al gebeuren. Bijvoorbeeld in de Wilnis Bovenlanden, waar boeren natuurondernemer werden. Laat duidelijk zijn: deze beweging kunnen we alleen versterken en versnellen, wanneer dat bedrijfseconomisch mogelijk is. Tot nu toe is de trend: steeds meer

moeten produceren om nog een fatsoenlijk inkomen te verdienen. Boeren willen goed zorgen voor hun land en de omgeving, maar kunnen dat alleen als ze voor hun producten een goede prijs krijgen. Ecologische duurzaamheid kan dus alleen bij economische duurzaamheid. Dat kan alleen als we samen de handen ineenslaan, als groene organisaties, met de provincie, met ketenpartijen en kennisinstellingen, en met consumenten. De provincie heeft ons actieplan omarmd en een goede plek gegeven in de landbouwvisie. We zijn nu druk bezig dit handen en voeten te geven. De kern daarvan wordt: aan de slag in de praktijk, met boeren en natuurbeheerders samen. Nieuwe aanpakken ontwikkelen en uittesten, kijken wat werkt voor natuur en de boer en wat nodig is in aanpassing van regels en de keten. Zorgen dat die

aanpassingen er komen, zodat meer ondernemers kunnen inhaken en successen kunnen groeien. De komende maanden zullen we hier meer over laten zien en horen. Houd de Lami-website in de gaten!

Bert van Donselaar,
voorzitter LTO Utrecht

Joris Hogenboom,
directeur Natuur en
Milieufederatie Utrecht

'FarmWalk' op multifunctioneel bedrijf Nieuw Bureveld in De Bilt

'Ook veel gangbare bedrijven zijn behoorlijk natuurinclusief'

Op het bedrijf van Dirk-Jan en Martine Stelling in De Bilt wordt tijdens een 'FarmWalk' hun multifunctionele bedrijf tegen het licht gehouden. Ecoloog Rudi Terlouw werpt ook hier een kritisch blik op het natuurinclusieve karakter van de bedrijfsvoering.

Veel multifunctioneler dan op Boerderij Nieuw Bureveld in De Bilt krijg je het niet: aan weerszijden van de drukke provinciale weg N412 tussen de A28 en het dorp is onder andere sprake van een zorgboerderij, een boerderijwinkel én een vleesveehouderij. 'Een deel van de huiskavel van viereneenhalf hectare verhuur ik aan tuinderij De Groene Steen van Janneke Steenmans', vertelt Dirk-Jan Stelling. 'De groenten en fruit die zij op biologisch wijze teelt, worden in de boerderijwinkel verkocht, net als het vlees van de Belgische Witblauwe en Brandrode runderen.'

Gesloten kringloop

De 25 koeien van laatstgenoemd ras worden geweid op 20 ha grasland dat deel uitmaakt van Landgoed Sandwijkstra van Utrechts Landschap. Voor de zestig Belgische Witblauwe heeft Stelling diverse percelen beschikbaar, deels eigendom en deels pacht. Al die percelen hebben 'hoge, droge zandgrond'. 'Daarom strooi ik in het voorjaar kunstmest. Niet veel, maar zonder durf ik nog niet, omdat de eiwitarme snedes die ik van Sandwijkstra haal alleen aan de paarden kan voeren.'

De bedrijfsvoering van Stelling is gangbaar, maar het gebruik van de ruige mest in de tuinderij is een voorbeeld van een gesloten kringloop op het bedrijf. Een ander voorbeeld zijn de bierbostel en het brood, beide afkomstig van lokale bedrijven, die in

het rantsoen zitten. 'Je probeert het toch op een manier te doen die goed is voor het milieu en je portemonnee', vindt hij. 'Dat zit in de aard van het beestje.' Terlouw knikt. 'Je moet als boer doen wat goed voelt.'

Bedrijfsnatuurplan

Dankzij vierhonderd zonnepanelen op de staldaken is het bedrijf van Stelling energie-neutraal voor wat betreft elektriciteitsgebruik. Hij ontving de duurzaamheidsprijs van gemeente De Bilt en liet in 2006 een 'bedrijfsnatuurplan' opstellen, wat onder andere resulteerde in vernieuwing van de hoogstamboomgaard met oud-Hollandse rassen, de aanplant van twee lange meidoornhagen en de aanleg van een natuurvriendelijke oever. 'Maar die moest plaatsmaken voor de verbreding van de busbaan', legt Stelling uit. 'Ter compensatie heeft de provincie aan de andere kant van de N412 een natuuroever met een steile wand aangelegd.'

Via een tunnel onder de provinciale weg komt de wandeling uit op een betonpad dat aan weerszijden wordt begrensd door een meidoornhaag die net is gesnoeid. 'Een geweldige nectarbron', prijst Terlouw, die het wel jammer vindt dat de overgang tussen de meidoornhagen en de weilanden ernaast heel abrupt is. 'Met een geleidelijker overgang met ruigte, stoppels en kruiden, creëer je zeker 's winters meer bescherming en beschutting.'

Dirk-Jan Stelling en Janneke Steenmans luisteren naar de tips van Rudi Terlouw.

Ook bij de vrij nieuwe en net geklepelde natuuroever tussen de N412 en het perceel van Stelling plaatst Terlouw kanttekeningen. 'Mede door het steile talud is deze oever vooral functioneel voor fauna. Om de zes meter staat een wilg, es of els. Dat is wel heel regelmatig. Hier en daar een paar bomen sorteert landschappelijk meer effect. Bovendien zou ik langs de oever af en toe een paar vierkante meter niet maaien. Op die manier creëer je schuilplekken voor insecten en klein spul dat moeite heeft om te migreren, zoals amfibieën en kleine zoogdieren.'

Aangenaam verrast

In combinatie met de tuinderij en de hoogstamboomgaard, is het erf van Stelling een eldorado voor vogels, insecten en bijen. Een laurier valt een beetje uit de toon, als

exoot. Terlouw: 'Ook met het oog op insecten en vogels zie ik liever inheemse soorten met verschillende bloeitijden, zoals hazelaar, sleedoorn, vlier en Gelderse roos.' Terlouw is tevreden over de resultaten van deze FarmWalk. 'Toen ik arriveerde dacht ik dat het niet mee zou vallen, zo dicht bij zo'n drukke provinciale weg. Maar dat doet het wel.'

'Als ik natuurtips geef, voeg ik er richting boeren altijd aan toe dat het moet passen in de arbeidsfilm. De ruimte voor de natuur verschilt per bedrijf en is afhankelijk van de bedrijfsvoering. Op Nieuw Bureveld ben ik aangenaam verrast door de tijd en energie die in landschap, natuur en biodiversiteit wordt gestoken, ook als daar geen vergoeding tegenover staat. De samenleving zou wat meer waardering mogen hebben voor die inspanningen.'

(vervolg van pagina 1)

Kleurrijk boerenerf

Van Wijk is een actieve man. Hij vertelt dat hij een offerte heeft aangevraagd voor zonnepanelen die het bedrijf energieneutraal moeten maken. Dat hij oog heeft voor de bodemvruchtbaarheid blijkt uit het stro in de boxen en uit het feit dat hij heeft meegedaan aan een steenmeelproef. Terug op het kleurrijke fraaie boerenerf is onder andere aan een bijenhotel te zien dat de veehouder vorig jaar een van de initiatiefnemers was van de 'Bee Deal Kromme Rijn', die de leefomgeving van wilde bijen moet verbeteren. Opvallend is ook het aantal mussen. Van Wijk stimuleert zwaluwen om in de stal en de andere bedrijfsgebouwen te nestelen, door ervoor te zorgen dat ze altijd naar binnen en buiten kunnen vliegen. Terlouw wijst wat plekken aan waar Van Wijk extra nestkasten zou kunnen ophangen, ten faveure van boerenerfvogels die het moeilijk hebben. 'Zoals de grauwe vliegenvanger. Een prachtig vogeltje dat, de naam zegt het al, heel veel insecten wegvangt.'

Fruitteler Erik Copier gaat 'natuurlijke strijd' aan met perenbladvlo

Fruitteler Erik Copier in Benschop gaat volgend jaar nog meer uit de kast halen om de perenbladvlo natuurlijk te bestrijden. Dit seizoen was de teler iets te laat met het inzaaien van stroken bloemzaad tussen de bomen, om er goed van te kunnen profiteren. 'We hoorden er eigenlijk te laat over, maar ik wilde het toch proberen. Ik geloof nog steeds in het verbeteren van de leefomstandigheden van de oorworm, omdat dat toch veruit de grootste natuurlijke vijand is van de vlo.'

Copier merkt het ook tijdens de pluk, waar het in de onaangestaste percelen wemelt van de oorwormen. 'Juist op de zwakere plekken in de boomgaard, waar de druk van de perenbladvlo het hoogst is, zitten ze veel minder. Daar willen we volgend seizoen extra maatregelen nemen.'

Behalve aan bloemrijke stroken denkt Copier ook aan het ophangen van gespleten bamboestokken in bomen om te dienen als schuilplekken voor de oorworm. 'En we verwachten ook nog winst te halen uit een verdere verbetering van de bodemstructuur. Oorwormen moeten in de winter namelijk in de grond zien te overleven.'

Door de champost te vervangen door groene compost, hopen we de bodemstructuur nog iets verder te verbeteren. En dat alles om niet chemisch te hoeven bestrijden. 'Het nadeel van een breed werkend middel is namelijk dat we daarmee ook de

natuurlijke vijanden uitschakelen, terwijl we er juist alles aan doen om die populatie te laten groeien.'

Volgend seizoen dus nieuwe kansen: 'Ik denk dan vooral aan bloemrijke stroken aan de randen van de boomgaard, langs de slootkanten en windsingels. Zoiets ziet er nog mooi uit ook.'

Veehouder Paul Blonk in Spengen zet experiment volgend jaar voort

‘Drukdrainage kan ook positief effect hebben op weidevogels’

Drukdrainage is in veenweidegebieden niet alleen een goed instrument om de bodemdaling tegen te gaan, maar kan ook het weidevogelbeheer door veehouders ondersteunen. In Spengen deed Paul Blonk er in 2018 positieve ervaringen mee op.

Blonk is in polder Spengen in Kockengen een van de zeven veehouders die meedoen aan het project van het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR), waarbij via drukdrains de grondwaterstand wordt beïnvloed. Door de veenbodem in droge perioden vochtig te houden, worden inklinking en bodemdaling en daarmee CO₂-emissie voorkomen. Ook de gewasopbrengst wordt gestimuleerd. Door het waterpeil in natte perioden te verlagen, kan het ‘precisiewatermanagement’ dan juist de draagkracht van de bodem verbeteren. ‘En in het voorjaar kun je met drukdrainage een ideale situatie voor weidevogels creëren’, voegt Blonk er een nieuwe toepassingsmogelijkheid aan toe.

Ideale biotoop

De vleesvee- en schapenhouder doet op zijn bedrijf in Spengen met 10,5 ha weiland mee aan het project van HDSR, dat wordt ondersteund door het programma Aanpak Veenweiden. ‘Als lid van het Agrarisch Collectief Rijn, Vecht en Venen, doe ik al jaren aan weidevogelbeheer’, legt hij uit. ‘In dat verband was ik bezig met het creëren van een hoogwatersloot, toen er een ander idee boven kwam boren: het tijdelijk extra verhogen van het waterpeil met behulp van de drukdrains, als alternatief voor een hoogwatersloot of een stuk plas-dras.’

Van februari tot juni kan op die manier volgens veldcoördinator René Faber van Rijn, Vecht en Venen een zeer geschikte

biotoop voor weidevogels worden gecreëerd. ‘Door het grondwaterpeil te verhogen tot twintig à dertig centimeter onder het maaiveld, ontstaan natte plekken die wormen omhoog stuwten. Omdat de groei van het gras wordt geremd, krijgen andere kruiden en bloemen meer ruimte en dat zorgt voor meer insecten. Ideaal voor weidevogels en hun kuikens.’

Kruidenrijk grasland

Blonk erkent dat zijn bedrijfsvoering zich goed leent voor een hoger waterpeil via drukdrainage in het voorjaar. ‘Mijn grasland is toch al kruidenrijk, omdat ik veel ruige stalmest aanwend. Bovendien zorgen de schapen voor voorbeweiding, wat het open grasland oplevert dat weidevogels zoals de scholekster prettig vinden. En anders dan melkveehouders moet ik het niet hebben van de eerste, eiwitrijke snede.’ Op grond van de ervaringen die Blonk er afgelopen voorjaar mee heeft opgedaan, denkt Faber toch dat integratie van drukdrainage in het weidevogelbeheer ook voor melkveehouders aantrekkelijk kan zijn. ‘Als je een pakket hebt met een uitgestelde maaidatum tot in juni, kan de grasgroei wat worden geremd met een hoger grondwaterpeil. Dat gaat ten koste van de kwantiteit, maar niet van de kwaliteit van de kuil. Ook in combinatie met andere weidevogelbeheerpakketten kan ik me voorstellen dat drukdrainage een prima middel is om percelen te vernatten die belangrijk zijn binnen het weidevogelmozaïek.’

Paul Blonk (links) en René Faber werken samen aan een goede biotoop voor weidevogels.

Goed instrument

Blonk kan zich nog herinneren dat hij enkele jaren geleden sceptisch reageerde toen drukdrainage naar voren werd geschoven als middel tegen bodemdaling. ‘Maar omdat ik altijd open sta voor nieuwe ontwikkelingen, ben ik er toch ingestapt. Inmiddels zie ik dat het een goed instrument is om het grondwaterpeil nauwkeurig te sturen op perceelniveau. Nu moet je er nog voor naar de pomp, maar ik kan me voorstellen dat je het waterpeil op termijn op afstand via een

app kunt regelen. Zo van: er komt een flinke regenbui aan, dus laat ik veiligheidshalve maar vijf centimeter zakken met het peil...’

De veehouder geeft komend voorjaar een vervolg aan de integratie van de drukdrainage in zijn weidevogelbeheer. Faber hoopt dat drukdrainage op termijn in combinatie met een agrarische natuurbeheerpakket kan worden vergoed. ‘Richting veehouders die nu nog twijfelen, zou dat de drempel om met drukdrainage aan de slag te gaan verder verlagen.’

Veehandel Blonk

De hoofdvestiging van het bedrijf van Veehandel Blonk is gevestigd in Harmelen, waar zich onder andere de wasserij bevindt, waarin hij dieren wast voorafgaand aan export. Daarnaast lopen de schapen en koeien sinds drie jaar ook op een boerderij in Spengen. Paul Blonk is een van de firmanten. In totaal heeft Veehandel Blonk circa 130 stuks vleesvee en 700 tot 1.200 schapen.

Uitbreiding vergroot status KTC Zegveld als ‘kenniskatalysator’ in veenweidegebied

Door aankoop van het aangrenzende melkveebedrijf beschikt het Kennis Transfer Centrum (KTC) Zegveld sinds afgelopen zomer over bijna 100 ha land. De basis voor de overname is gevormd door bestaande participanten en door toetreding van een aanzienlijk aantal nieuwe participanten in KTC-Zegveld’, legt medewerker Youri Egas uit. ‘Deze participanten bestaan voor een groot deel uit (melk)veehouders en bedrijven die in onze agrarische regio werkzaam zijn.’ Dat de financiering relatief vlot rondkwam zegt volgens hem veel over de status van KTC Zegveld als ‘dé kenniskatalysator in het veenweidegebied’. Dit wordt versterkt door de interactie met het Veenweide Innovatiecentrum (VIC) dat op dezelfde locatie is gevestigd. ‘We melken nu nog honderdtwintig koei-

en, zeventig Holsteins en vijftig Jerseys, maar dat worden er in totaal circa honderdtachtig. Interessant is dat we nog dit jaar vanuit twee verschillende stallen twee verschillende melkstromen gaan produceren, van de twee verschillende rassen.’

De uitbreiding biedt volgens Egas bovenal de mogelijkheid om het onderzoeksprogramma verder te ontwikkelen. ‘We hebben nu simpelweg meer ruimte om te experimenteren met bedrijfssystemen, waaronder dat van het ‘natuurbedrijf’ en dat van het ‘waterbedrijf’.

Natte teelt van lisdodde

De proefboerderij maakte deel uit van Wageningen UR, maar ging in 2014 verder als coöperatie. De missie bleef ongewijzigd: vooroplopen om de toekomst

van veehouders in veenweidegebieden veilig te stellen, door ‘gebiedsgerichte innovaties, kennis en kunde te ontwikkelen en te verspreiden’. Zelfgestuurde onderwaterdrainage of drukdrainage is volgens Egas een goed voorbeeld van de meerwaarde van het KTC. ‘Daar hebben we al een aantal jaar ervaring mee, die goed van pas komt nu het alom wordt beschouwd als een goed middel om de bodemdaling en de CO₂-emissie tegen te gaan. In dat verband wordt ook de natte teelt van lisdodde vaak genoemd. Als enige in Nederland hebben we al enkele jaren ervaring met lisdodde als teelt. Op die manier blijven we zoeken naar perspectief, door ontwikkelingen in veenweidegebieden te beproeven die veehouders zelf niet kunnen of willen doen.’

‘Gewoon lekker boeren – vakman in een nieuw klimaat’ was het thema van een open dag op 4 oktober.

Klimaatverandering voor veehouder Spruit geen ver-van-mijn-bed-show

‘Kringloopboeren is in alle opzichten zoeken naar het optimale’

Hij valt meteen op, de grote Deutz-Fahr op het melkveebedrijf van Hugo Spruit in Zegveld. Vanwege de ongewoon brede achterbanden met een afgesloten profiel. Spruit schafte ze met opzet aan, omdat ze passen in de kringloopgedachte die hij steeds consequenter in de praktijk brengt.

Met meerdere oudere broers zat overname van het ouderlijk bedrijf er niet in voor Hugo Spruit. Hij startte daarom 6,5 jaar geleden een samenwerking met buurman IJsbrand Bol, een veehouder zonder opvolger. De kringloopgedachte kreeg Spruit met de paplepel ingegoten. ‘In de bedrijfsvoering van mijn vader zaten altijd al kringloopelementen’, analyseert hij. ‘Zo strooit hij al twintig jaar geen kunstmest meer en zelf ga ik ook die kant op. Met behulp van flink wat kunstmest is het op veenweide niet moeilijk om een kuil met heel hoge eitwitgehalten te realiseren. Maar wat betekent het voor de bodem, de koe en de mest? Net als vroeger, toen er nog geen kunstmest en beperkt krachtvoer was, streef ik niet naar een maximale maar naar een optimale productie. Dat geldt voor het gras, maar ook voor de melk.’

Voorzichtige stappen

Afgelopen voorjaar strooide Spruit 40 kg N per hectare, een gift die hij de komende jaren wil afbouwen. ‘Ik wil meer ruige mest gaan aanwenden. De spreiding binnen het huidige koppel is groot: de melkproductie varieert van zes- tot tienduizend liter. Dat zie je terug in het krachtvoer dat de koeien nodig hebben: in 2017 zat ik gemiddeld op 19 kilo per

honderd liter melk.’

Dat de kringloopgedachte is doorgedrongen tot het regeringsbeleid, stemt Spruit tevreden. Dat drijfmest straks alleen nog maar met een zodenbemester of sleufkouterbemester mag worden aangewend, vindt hij echter onbegrijpelijk. ‘De grasmat waarop ik boer kan wel duizend jaar oud zijn. IJsbrand Bol kan zich niet herinneren dat er ooit een stuk is omgeploegd en opnieuw ingezaaid. Die eeuwenoude bodemstructuur koester ik. Om die reden heb ik mijn trekker ook voorzien van brede banden met weinig profiel. Ik zal vast een keer te weinig grip hebben, maar dat zien we dan wel weer. Veel belangrijker vind ik dat ze heel graslandvriendelijk zijn.’

Klimaatverandering

Enkele meters onder NAP boerend, is de klimaatverandering voor Spruit geen ver-van-mijn-bed-show. ‘De CO₂-emissie moet omlaag en ik probeer daar een steentje aan bij te dragen. Privé door een elektrische auto te rijden, niet met het vliegtuig op vakantie te gaan en ons huis te verwarmen met behulp van een warmtepomp. En natuurlijk door de bedrijfsvoering aan te passen. Enkele nieuwe grondstoffen hebben de CO₂-impact van het krachtvoer verminderd, van 505 gram

De brede banden met ondiep profiel ontzien de veengrond.

naar 460 gram CO₂ per kilo krachtvoer. Door de maaier te voorzien van een grotere windas of poelie, kan ik met zestienhonderd toeren maaien in plaats van volgas. Dat scheelt veel diesel.’ Hoog op de prioriteitenlijst staan zonnepanelen, maar daarvoor moet eerst het

dak van de stal worden vervangen. Er zit namelijk asbest in. Op het nieuwe dak komen zonnepanelen. Op het verlanglijstje staat dan ook een nieuwe, elektrische shovel, zodat we op het bedrijf de hele winter geen fossiele brandstoffen meer verbruiken.’

Extensief bedrijf

Hugo Spruit melkt in Zegveld circa 60 stuks melkvee. Onder de 35 ha die hij daarbij tot zijn beschikking heeft, bevindt zich 2 ha die hij pacht van Natuurmonumenten. Op dit perceel mag hij pas na 15 juni maaien, geen mest aanwenden en alleen extensief weiden.

(S)Ken je sloot’ maakt effecten agrarisch waterbeheer duidelijk

Veehouder Ko Kooiman (links) en zijn zoon Peter peilen de slootdiepte op hun bedrijf in Nieuwer Ter Aa.

De belangrijkste doelen van het project ‘(S)Ken je sloot’ zijn inzicht krijgen in de effecten van agrarisch natuur-, landschaps- en waterbeheer en andere maatregelen op de waterkwaliteit en vegetatie in de sloot. Het project is een initiatief van Waternet en wordt gecoördineerd door Carolien Kooiman van Rijn, Vecht & Venen. ‘We zijn in 2017 van start gegaan met tien veehouders’, legt ze uit. ‘In 2018 waren het er al negentien en het is de bedoeling dat

het er uiteindelijk dertig of veertig worden.’ Deelnemers krijgen een vergoeding voor hun inspanningen. Kooiman: ‘Op ieder bedrijf worden van circa acht sloten gegevens verzameld met behulp van een speciale meethark en een monitoringsapp. Per sloot zijn de hoeveelheid waterplanten en eventueel ook de soorten van belang. Daarnaast is Waternet benieuwd naar de diepte en de breedte van de sloot, en de helderheid en de geur van het water. De verzamelde gegevens kunnen met een speciale app worden doorgestuurd.’ Het is volgens Kooiman echt een klusje voor twee personen. ‘En vaak ook voor twee generaties: meestal hanteert vader de hark en staat de zoon of dochter er met de smartphone bij, om de gegevens in te voeren en door te sturen.’

Ecologische kwaliteiten

De eerste resultaten worden binnenkort verwacht. Waternet wil ze gebruiken om het agrarisch waterbeheer te optimaliseren. Kooiman: ‘Mooi meegenomen is dat boeren hun sloten leren kennen en meer inzicht krijgen in de ecologische kwaliteiten van sloten.’ Haar indruk is dat de kwaliteit van de sloten uiteenloopt van ‘zeer goed’ tot ‘matig’. ‘Een slootdiepte van 40 tot 60 cm lijkt optimaal voor het voorkomen van ondergedoken waterplanten.’

Fruitbomen voor schaduw en bescherming

Een kip is van oorsprong een bosvogel. In die wetenschap besloot pluimveehouder Johan Verbeek in Renswoude zo’n tien jaar geleden 120 fruitbomen te planten op de vrije uitloop van zijn bedrijf. De appel-, peren-, pruimen- en kersenbomen bieden de kippen volgens hem schaduw, maar ook bescherming. ‘De beplanting zorgt er zo voor dat de dieren vaker en langer naar buiten gaan. Verbeek overweegt om er volgend jaar extra bomen bij te planten. ‘We kiezen dan wel voor notenbomen, omdat die minder onderhoud vergen, zoals het bestrijden van ziekten en het tijdig plukken van het fruit. Uiteindelijk is die teelt gewoon niet onze corebusiness.’ Verbeek zou graag de samenwerking aangaan met een professionele fruitteler. ‘We halen nu zeker niet het optimale uit de fruitoogst. Daarvoor blijft er te veel liggen. De appels en peren die we plukken worden verwerkt tot sap, de pruimen verkopen we aan huis, terwijl de kersen vaak een prooi zijn voor de spreuwen.’ Behalve voor een betere leefomgeving zorgen de bomen ook voor een verfraaiing van de uitloop. Het fruit is bovendien een extra lekkernij voor de kippen zelf. Verbeek: ‘Verder zijn we blij met de grotere biodiversiteit op het bedrijf. Zeker in de zomer, als het hier rood ziet van de klaver, wemelt het van de bijen en andere insecten. Daarmee leveren ook wij onze bijdrage aan een duurzame sector.’

Veehouder Wilco Kemp: andere bedrijfsvoering door nieuwe aanpak Natuurmonumenten

Overstap naar biologisch dankzij 'van pachter naar partner'

Zes verschillende pachtcontracten heeft biologisch melkveehouder Wilco Kemp in Kortenhoef met Natuurmonumenten, variërend van 'alles mag, dus je betaalt een marktconforme pachtprijs' tot 'niets mag, dus je krijgt geld voor het beheer'. En dat allemaal onder het nieuwe motto 'van pachter naar partner'.

Het bedrijf van Kemp is ingebed tussen de 4.000 ha grote beheereenheid Vechtplassen, één van de Natura 2000-gebieden waar Natuurmonumenten onder het motto 'van pachter naar partner' een nieuwe aanpak heeft geïntroduceerd. Een intensievere samenwerking met een kleiner aantal pachters, moet leiden tot meer (natuur)kwaliteit in de vorm van minder stikstof-emissie, meer biodiversiteit en meer gesloten kringlopen. 'Toen Natuurmonumenten de nieuwe aanpak bekend maakte, hadden we nog een gangbaar bedrijf', blikt Kemp terug. 'De mogelijkheid om als partner van Natuurmonumenten in plaats van acht ongeveer vijftig hectare te gaan pachten en beheren, vormde de aanleiding om naar een biologische bedrijfsvoering om te schakelen.'

Schraal rantsoen

De percelen die Kemp sindsdien pacht van Natuurmonumenten, vormen een lappendeken van oppervlakten, beheerregimes en natuurdoelen, die zijn vastgelegd in uiteenlopende pachtcontracten die nu nog telkens voor drie jaar worden verlengd. 'In het uiterste geval mogen er alleen schapen op lopen, die moeten voorkomen dat het steeds schralere moerasland helemaal dichtgroeit', legt de veehouder uit. 'Omdat Boeren Texelaars het niet goed doen op zo'n schraal rantsoen met weinig eiwit, ben ik aan het

overschakelen naar een ander schapenras: Charollais.' Een deel van het natuurhooi dat hij van de percelen met een iets lichter beheerregime haalt, voert Kemp aan de pinken en droge koeien. 'Maar op sommige percelen komen plekken met pitrus en litrus voor, die ik links laat liggen. Want die plantjes wil ik absoluut niet in de baal hebben. Wel in de Bokashi, die ik via een fermentatieproces produceer om de natuurgraslanden te bemesten'

Meer inzicht

In het kader van 'Van pachter naar partner' heeft Kemp een cursus gevolgd, die hem veel meer inzicht heeft gegeven in de natuurdoelen van Natuurmonumenten. 'Ook al is het heel bewerkelijk, deze manier van boeren geeft wel veel voldoening. In het voorjaar zijn sommige percelen bezaaid met pinksterbloemen, die zag je voorheen niet. Anders dan mijn vader stoor ik me niet aan perceelhoeken die niet gemaaid worden of plekken met brandnetels en distels. Dat is onvermijdelijk, omdat ik niet meer tegen onkruid spuit. Waar ik wel van overtuigd ben, is dat sommige natuurdoelen niet met elkaar te verenigen zijn. Soms zijn ze zelfs strijdig met elkaar. Het stikt hier van de vossen, buizerds en ooievaars, en dat is prachtig, maar het aantal weidevogels is daardoor de laatste jaren achteruit geheld.'

Hermien en Wilco Kemp bij de halfopen stal. 'Sommige natuurdoelen zijn niet met elkaar te verenigen.'

Sleutelwoord: vertrouwen

'Vertrouwen' is volgens Kemp het sleutelwoord van de nieuwe 'van pachter naar partner'-aanpak. 'Aan ieder perceel dat ik pacht, zijn natuurdoelen gekoppeld waar ik als pachter voor verantwoordelijk ben. Hoe ik ze wil realiseren, mag ik van Natuurmonumenten zelf invullen. Juist omdat ik met zoveel verschillende beheerregimes te maken heb, moet ik per perceel goed opletten dat ik uit de kosten kom. Let wel, mijn uitgangspunt is

niet dat ik eraan moet verdienen. Wel dat de pachtprijs en het aantal uren dat het beheer me kost, op ieder perceel wordt gecompenseerd door de opbrengsten, in de vorm van het weiden van koeien en/of schapen en balen natuurhooi. Dat is ieder jaar weer een hele puzzel, in de geruststellende wetenschap dat de extensieve bedrijfsvoering niet afhankelijk is van de percelen waarvoor ik met Natuurmonumenten een duurzame relatie ben aangegaan.'

Over Het Veldhoen

Wilco en Hermien Kemp melken in Kortenhoef ongeveer 130 koeien. Daarnaast telt Het Veldhoen, zoals het bedrijf heet, 200 schapen. Inclusief 7 ha die hij van Natuurmonumenten pacht en een huiskavel van 40 ha, heeft Kemp voor het beweiden en maaien 77 ha tot zijn beschikking. Daarnaast beheert hij circa 35 ha voor Natuurmonumenten, conform de nieuwe 'Van pachter naar partner'-aanpak.'

Natuurlijk beheer draagt bij aan bijzondere kwaliteit rundvlees op Eyckenstein

Het begon met twee kalfjes en inmiddels telt de Jersey-veestapel van Jacob Beeker op Boerderij Eyckenstein in Maartensdijk 130 dieren. Een mooie ontwikkeling voor de veehouder die heilig gelooft in het ras: niet alleen voor de melk maar ook voor het vlees. Doorgaans hebben Jersey-stierkalveren in Europa weinig tot geen waarde. De relatief wat kleinere runderen zouden niet geschikt zijn voor een rendabele vleesproductie. Beeker bewijst het tegendeel. 'We zijn begonnen met het ophalen van de stierkalveren die anders naar de destructie zouden zijn vervoerd. Vervolgens houden we de dieren op een natuurlijke manier, wat resulteert in een bijzondere kwaliteit rundvlees.'

De omgeving draagt daar ook aan bij. Op diverse fraaie landgoederen, waaronder Eyckenstein, midden tussen de bossen, beheert Beeker ruim 130 ha grasland en akkers, waarvoor op ongeveer de helft een natuurbeheerpakket is afgesloten. 'We werken al jaren op een biologisch manier, waarvoor we binnenkort het officiële certificaat hopen te mogen ontvangen.'

De kudde wordt in het seizoen zo lang mogelijk buiten gehouden. De leeftijd van de dieren varieert van 10 dagen tot ruim 2,5 jaar. 'Echt een plaatje om te zien', vindt Beeker, die er trots op is dat het hem zo alsnog is gelukt om boer te worden. 'Hoewel mijn ouders geen boerderij hadden, ging ik wel naar de middelbare en hogere landbouwschool. Na mijn studie ben ik eerst in de IT-sector gaan werken, maar het bleef kriebelen. Op Eyckenstein is mijn jongensdroom alsnog uitgekomen.'

Veehouders richten gebiedscoöperatie Groot Wilnis-Vinkeveen op

‘Over twee generaties moeten hier nog steeds vitale bedrijven zijn’

Voorzitter Arjen van Rijn (links) en penningmeester Egbert de Graaff van gebiedscoöperatie Groot Wilnis Vinkeveen zetten de boeren voorop.

In 2020 loopt een convenant af dat tien partijen in 2010 afsloten voor de polder Groot Wilnis-Vinkeveen. Met de recente oprichting van een gelijknamige gebiedscoöperatie, anticipeert een aantal veehouders op recente en toekomstige ontwikkelingen op het gebied van onder andere waterkwaliteit, bodemdaling, natuurontwikkeling, biodiversiteit én vitale landbouw.

Groot Wilnis-Vinkeveen ligt in de gemeenten De Ronde Venen en Stichtse Vecht, tussen Utrecht en Amsterdam in. Het gebied telt veel moderne, vitale melkveebedrijven en is, mede dankzij het convenant en de inspanningen van veehouders die zijn aangesloten bij het collectief Rijn, Vecht en Venen, een toonaangevend weidevogelgebied met waardevolle sloot-,

oever- en schraallandvegetaties. ‘Nu het eind van het convenant in zicht is, hebben we met de oprichting van een gebiedscoöperatie als het ware midden in het gebied een vlag geplant’, legt penningmeester Egbert de Graaff uit. ‘Dit zijn wij, de veehouders in het gebied. Als je een vraag of een plan hebt, weet je voortaan waar je moet zijn.’

Twee generaties

De diversiteit aan melkveebedrijven in Groot Wilnis-Vinkeveen is groot. De Graaff heeft een extensief melkveehouderij in Nieuwer Ter Aa, is lid van Rijn, Vecht & Venen en doet veel aan weidevogelbeheer. Voorzitter Arjen van Rijn bestiert in Oud-Aa een intensiever bedrijf, met een paardenpension als neventak, en houdt vrijwillig rekening met de grutto's en scholeksters op zijn land. ‘De gebiedscoöperatie moet ervoor zorgen dat er niet alleen over maar ook met de boeren in Groot Wilnis-Vinkeveen wordt gepraat’, benadrukt hij. ‘In de statuten hebben we nadrukkelijk de vitaliteit van de agrarische bedrijven als uitgangspunt genomen. Zwart op wit staat er dat er hier over twee generaties nog steeds moet worden geboerd. Natuurontwikkeling, vergroting van de biodiversiteit, maatregelen om de bodemdaling tegen te gaan... Allemaal mooi en aardig en belangrijk, maar veehouders moeten wel de ruimte krijgen om te boeren en om hun bedrijfsvoering aan te passen aan de veranderende omstandigheden.’

Gesprekspartner

Van Rijn erkent dat de gebiedscoöperatie, opgericht in de warme, droge zomer van 2018, nog in de kinderschoenen staat. ‘Als bestuur zijn we nog volop bezig met het afbakenen van ons werkveld en het bepalen van onze standpunten, uiteraard in nauw overleg met de circa vijftig leden. Zonnepanelen op een staldak vinden we bijvoorbeeld prima, maar we zijn tegen zonnepanelen in weilanden. Daar leent dit gebied zich niet voor.’

Het convenant met onder andere de provincie, het waterschap en natuur- en landschapsorganisaties heeft volgens Van Rijn sinds 2010 veel opgeleverd, zowel voor de landbouw als voor de natuur in het gebied. ‘Het is ook nog niet klaar. Uitgangspunt is dat de afspraken worden nagekomen, ook op het gebied van onderwaterdrainage. Het Programmabureau Utrecht-West heeft en houdt daarbij de touwtjes in handen. Wat er na 2020 gebeurt, is nog onduidelijk. Met de nieuwe gebiedscoöperatie scheppen we nu al duidelijkheid en anticiperen we op toekomstige ontwikkelingen. De gemeenten, de provincie, LTO Noord, het programmabureau... We willen voor iedereen een gesprekspartner zijn, maar wel een gesprekspartner die vitale landbouw nadrukkelijk op de eerste plaats stelt.’

Duidelijke stem

De Graaff sluit niet uit dat er in de toekomst onder de vlag van de gebiedscoöperatie streekproducten in de markt worden gezet. ‘Samen sta je sterk. Samen tel je mee en word je serieus genomen. Omdat het werkgebied van organisaties als LTO Noord en Rijn, Vecht & Venen steeds groter wordt, hadden we het idee dat Groot Wilnis-Vinkeveen een witte vlek begon te worden. Een soort achtertuin van Utrecht en Amsterdam waar iedereen een mening over had, zonder de belangrijkste grondeigenaren en economische dragers van het gebied naar hún mening te vragen. Dankzij de gebiedscoöperatie hebben de veehouders in Groot Wilnis-Vinkeveen nu ook een herkenbaar gezicht en een duidelijke stem.’

Agrarisch natuurcollectief wil graag door met experiment ‘kievitland’ in Eemland

Het gaat goed met de weidevogelpopulatie in Eemland. Vicevoorzitter Gert-Jan de Jong van het agrarisch natuurcollectief Eemland is trots op de enthousiaste groep leden en vrijwilligers, aan wie dat goede resultaat is toe te schrijven.

Alle bestuurders zijn zelf ook actief in het veld. Goed voor de gebiedskennis, vindt De Jong die zelf met name verantwoordelijk is voor de plasdraspercelen, een belangrijk onderdeel in het weidevogelbeheer. ‘We kijken kritisch naar de plekken die daarvoor in aanmerking komen. Letterlijk en figuurlijk volgen we daarin de weidevogels. We gaan niet voor incurante overhoekjes, zoals je bij andere natuurverenigingen wel eens ziet, maar komen vaak uit op plekken op de huiskavel.’

In totaal heeft het collectief 1.750 ha onder contract, een oppervlak dat door ruim vijftig melkveehouders wordt beheerd. ‘We volgen elkaar positief kritisch en zijn voortdurend op zoek naar mogelijkheden om de leefomgeving voor de weidevogels te verbeteren.’ Nieuw daarin was dit jaar een pilot met het frezen van percelen om ze geschikt te maken voor de kievit, die graag nestelt op maïsland. ‘We proberen die situatie na te bootsen op onze percelen. Groot voordeel is dat er dan vaak ook wat hoger grasland naast ligt waar de vogels hun voedsel halen en waar ze beter beschermd zijn.’

De eerste ervaringen zijn positief. Al is er zeker ruimte voor verbetering, weet De Jong uit zijn ervaring in Eemnes. ‘Dit jaar waren de kluiten op ons land iets te grof. Volgend jaar ga ik er nog een keer met de kop-eg over. We telden nu vijf nesten op twee hectare. Best aardig, maar veel liever heb ik er tien.’

Voorzitter Arno Plomp van districtsraad Utrecht van FrieslandCampina:

'Duurzamere zuivellijn beloont aandacht voor dier, natuur en klimaat'

Royal FrieslandCampina tuigt voortvarend een duurzamere zuivellijn op volgens het 'Planet Proof'-keurmerk. Als voldaan wordt aan de certificeringseisen, is de lijn vanaf januari beschikbaar voor consumenten. In de schappen liggen dan zuivelproducten die voorzien zijn van dit keurmerk. 'Ze zijn geproduceerd met extra aandacht voor dier, natuur en klimaat.'

Arno Plomp is veehouder in Wilnis. Hij is als voorzitter van de districtsraad Utrecht van FrieslandCampina betrokken bij de start van de duurzamere zuivellijn. Deze voorziet in zuivel met een lage CO₂-uitstoot en hoge scores op het gebied van dierenwelzijn en biodiversiteit. 'Daarnaast voldoet de duurzamere lijn volgens het 'Planet Proof'-keurmerk aan alle eisen op het gebied van weidegang en de nieuwe standaard voor grondgebondenheid.'

Foqus planet

De criteria van het keurmerk liggen in het verlengde van het kwaliteits- en duurzaamheidsprogramma 'Foqus planet' van FrieslandCampina. 'Een veehouder komt in aanmerking voor de duurzamere lijn als hij op de drie thema's 'klimaat', 'biodiversiteit' en 'dierwelzijn' tot de beste vijftig procent van Nederland behoort', legt Plomp uit. 'En op een van de drie thema's moet hij tot de beste twintig procent behoren.' De certificering en de controles erop worden uitgevoerd door de Stichting Milieukeur (SMK). 'Als een veehouder niet aan de eisen op het gebied van weidegang voldoet, komt hij niet in aanmerking. Een veehouder die nu nog glyfosaat gebruikt op het erf of nog niet genoeg koeborstels heeft (de eis is één per zeventig koeien) kan zijn bedrijfsvoe-

ring aanpassen en op een later moment deelnemen aan deze melkstroom.'

Blijvend grasland

Als lid van collectief Rijn, Vecht & Venen, doet Plomp op zijn bedrijf aan weidevogelbescherming en natuurbeheer. Daarnaast heeft hij veel blijvend grasland. De veehouder hoopt op het gebied van biodiversiteit bij de beste twintig procent te behoren. Bij de introductie van de duurzamere lijn stelde Frans Keurentjes, voorzitter van de Zuivelcoöperatie FrieslandCampina U.A., dat duurzamere melk loont. 'Naast de hogere beloning voor duurzaamheid willen we gebalanceerd en marktgericht groeien. Hiermee creëren we een coöperatie waarin ook een volgende generatie melkveehouders een toekomst heeft.'

Plomp is dat met hem eens. 'De duurzamere lijn volgens het 'Planet Proof'-keurmerk levert een fatsoenlijke beloning op voor de aandacht die je als veehouder hebt voor dier, natuur en klimaat: in 2019 is de meerprijs één cent per kilo bovenop de weidegangtoeslag en in 2020 twee cent. Dat is serieus geld. Dat telt mooi op bij bijvoorbeeld de vergoeding die ik via Rijn, Vecht & Venen krijg voor mijn inspanningen om de biodiversiteit te stimuleren. De samenleving wil dat en ik doe het graag,

Volgens Arno Plomp maakt gesubsidieerd natuur- en landschapsbeheer plaats voor integratie van natuurbeheer in het verdienenmodel van veehouders.

maar ik denk dat het heel motiverend en stimulerend is als er meer tegenover staat, zoals nu met de duurzamere lijn volgens het 'Planet Proof' keurmerk.'

Verdienmodel

Gesubsidieerd natuur- en landschapsbeheer, maakt volgens Plomp voor het eerst plaats voor integratie van natuurbeheer in de bedrijfsvoering van veehouders. 'Dit sluit heel goed aan bij het landelijke en provinciale landbouwbeleid. Belangrijk is ook dat iedere veehouder zijn eigen strategische keuzes kan maken: wil ik in aanmerking komen voor de duurzamere lijn volgens het 'Planet Proof' keurmerk en zo ja, op welk van

de drie thema's 'klimaat', 'biodiversiteit' en 'dierwelzijn' wil ik excelleren?'

Over het bedrijf

In Wilnis hebben Arno en Linda Plomp een melkveebedrijf met 115 melkkoeien, die met behulp van twee DeLaval-melkrobots worden gemolken. Voor beweiding en ruwvoerwinning is ongeveer 45 ha land beschikbaar. Behalve voor FrieslandCampina is Arno ook bestuurlijk actief voor de Rabobank. Linda heeft een baan in de levensmiddelen-technologie.

Waardevolle één op één contacten in korte 'kiwi-keten'

Boerderij Nieuw Slagmaat van de familie Van der Maat ligt aan de stadsrand van Utrecht, een ideale plek om de stedeling te verleiden om naar de Landwinkel in Bunnik te komen. Met name het fruit van de eigen kwekerij wordt rechtstreeks aan huis verkocht, evenals andere ambachtelijke streekproducten. Djûke Smit-van der Maat won zeven jaar geleden een Nuffield Scholarship voor haar voorloperrol in korte marktketens. Hierdoor ging ze naar Nieuw-Zeeland, waar ook het idee ontstond voor de teelt van kiwi's op het eigen bedrijf. Dit is pas het tweede jaar dat er kiwi's worden geoogst. 'De teelt is behoorlijk complex', erkent Van der Maat. 'We moeten nog heel veel leren. Ook omdat de omstandigheden hier toch anders zijn dan in Nieuw-Zeeland. Maar we zetten door, omdat we ons met dit product écht onderscheiden. De reacties van de klanten zijn heel positief.'

Nieuw Slagmaat levert nu ook aan lokale supermarkten. Voor transport is daarvoor wel een tussenschakel ingezet. 'Maar we houden zelf ook contact met de afnemer. Dat is voor ons cruciaal in de korte keten. Die één op één contacten zijn waardevol om onze manier van werken te toetsen. Ook daar ligt de kracht van de korte keten.'

Djûke Smit-van der Maat in de kiwiboomgaard.

'Beter vlees' is kern van verhaal van De Meijerij

'Afgelopen week hebben we weer een koe laten slachten!' Die boodschap wordt niet alleen regelmatig op de site www.beter-vlees.nl geplaatst, maar ook gemaild naar de vaste klanten van Limousin-boerderij De Meijerij in Loenersloot. Die weten dan dat ze een bestelling kunnen plaatsen of langs kunnen gaan bij de winkel. 'Omdat we zijn overgeschakeld naar biologisch, is het verhaal achter ons product nog sterker geworden', vertelt Hendrik Kreuger. Naar onze klanten communiceren we dat het zich op minimaal zeven punten onderscheidt van gewoon rundvlees: beter van smaak, voor het dier, voor het milieu, beter gecontroleerd, voor de regio, voor de boer en voor uw portemonnee.'

Op De Meijerij worden circa 80 Limousins gehouden, waarvan er jaarlijks 15 tot 20 worden geslacht. Kreuger: 'De verkoop vindt vrijwel geheel plaats via de eigen winkel, direct aan de consument en een enkel restaurant.' Het bedrijf heeft een huiskavel van 18,5 ha. 'Dat we konden overschakelen naar biologisch, was te danken aan de mogelijkheid om gronden van Natuurmonumenten te pachten', legt Kreuger uit. 'Die hebben we met beide handen aangegrepen. We kunnen er de Limousins weiden, die uitsluitend gras te eten krijgen. Het natuurgras verkopen we of gebruiken we als strooisel in de stal.'

De promotie als 'Lekker Utrechts Regioproduct' ten spijt, zijn de afzetmogelijkheden van het biologische Limousin-vlees volgens Kreuger beperkt. 'Het biedt geen volwaardig inkomen. Daarom werk ik er als zelfstandig rietdekker naast. Die combinatie bevalt prima.'

Biologisch fruitteiler William Pouw in Schalkwijk

'Als je goed zorgt voor de natuur, zorgt die ook goed voor jou'

'Als een kant-en-klare hap voor de regenwormen' schoffelt een Poolse medewerker de bladresten en het onkruid onder, dat net door Pouw met een soort strimmer is afgeslagen.

Geïnspireerd door de fruitteilers rond zijn toenmalige woonplaats Wijk bij Duurstede, werd William Pouw al op jonge leeftijd gegrepen door de fruitteelt. Als 'entrepreneur' maakte hij twintig jaar geleden de keuze voor de biologische teelt. Samenwerking met vijf biologische collega's zorgde voor de noodzakelijke afzetbundeling en professionaliteit, via Biofruit.

De afwisseling van de seizoenen, de spanning die voortvloeit uit de afhankelijkheid van het weer en de natuur... William Pouw wist als jongetje al dat hij later fruitteiler wilde worden. 'Maar geen gangbare. Ik had al snel in de gaten dat de marges dan heel klein zijn en dat je het moet hebben van jaren waarin de oogst elders tegenvalt, bijvoorbeeld door strenge vorst. Het financiële perspectief van de biologische teelt leek me een stuk aantrekkelijker. En dat bleek ook het geval.' De bodem, de basis van de biologische teelt, is volgens Pouw nog grotendeels

onontgonnen terrein. 'We weten er nog zo weinig van af. Behalve dan dat alles met elkaar samenhangt: als je een chemisch middel spuit heeft dat gevolgen voor de bodemstructuur en de plantengroei, maar ook als je er met een trekker overheen rijdt. Veel zuring is bijvoorbeeld een indicator van een verstoorde bodembalans.'

Hoog organischestofgehalte

Pouw teelt op rivierklei en gaat omzichtig en doordacht om met de bodem. Dat de bomen de warme, zeer droge zomer goed hebben doorstaan, is volgens hem te

danken aan het hoge organischestofgehalte in de bodem. 'Organische stof houdt water vast, als een soort spons. Ik probeer het bodemleven echt te verwennen, met luzernekorrels bijvoorbeeld. Of met koeienmest, van koeien uit de buurt die pulp gevoerd kregen die vrijkwam bij de productie van appelsap die via Local2Local wordt afgezet. Een mooi voorbeeld van een gesloten kringloop, regionaal nog wel, die bij toeval is ontstaan.'

Als biologische teler gebruikt Pouw uiteraard geen kunstmest en geen chemische middelen. 'Biologisch is eigenlijk heel slim omgaan met alles wat leeft. Als je goed zorgt voor de natuur, zorgt die ook goed voor jou.' De bestrijding van ziekten en plagen begint volgens hem met een zo laag mogelijke infectiedruk, via hygiënische maatregelen. 'Ik zie mezelf als een soort boswachter, maar dan in de boomgaard: waar mogelijk maak ik gebruik van de natuur, maar als het nodig is sluit ik de natuur ook uit. Lang onkruid en bloemen heb ik in het voorjaar hard nodig, omdat het metselbijen aantrekt die voor de bestuiving zorgen en lieveheersbeestjes en sluipwespen die wel raad weten met de perenbladvlo. Maar als de pluk begint is alles gemaaid, omdat ik anders de zuringbladwespe in de kaart speel.'

'Know your enemy'

'Know your enemy' is een ander belangrijk principe bij de bestrijding van ziekten en plagen. Pouw: 'Al dan niet onder de invloed van de klimaatverandering en de merelziekte, heb ook ik de laatste jaren steeds meer last van roodpootschildwantsen. Met andere biologische telers en een Belgische entomoloog probeer ik het insect te doorgronden. Wat lokt hem naar perenboomgaarden? Wat zijn naast de merel anderen natuurlijke vijanden die we kunnen inzetten?'

Nog een essentieel uitgangspunt voor Pouw: de natuur wacht niet. En: veel biologische middelen werken alleen goed als je ze precies op het juiste moment toepast. 'Als het weer omslaat, moet alles wijken. Ik stond een keer op Koninginnedag ergens een biertje te drinken, buiten, want het was zacht weer, toen het opeens begon te regenen. Die bui was niet voorspeld. Ik heb het biertje niet eens opgedronken maar ben meteen naar huis gierend, om tegen perenschurft te spuiten. Op zo'n moment is er geen seconde te verliezen.'

Zoon van een metselaar

William Pouw, in Wijk bij Duurstede geboren als zoon van een metselaar, werd al op jonge leeftijd gegrepen door de fruitteelt. Wat begon met de huur van kleine hoogstamboomgaarden, daarbij gesteund door zijn ouders, groeide uit tot een eigen biologisch bedrijf in Schalkwijk. Op diverse percelen met een gezamenlijk oppervlak van 18 ha teelt hij nu appels, peren en, op kleine schaal, pruimen.

De afzet vindt sinds 1998 plaats via Biofruit, een samenwerkingsverband van zes biologische fruitteilers uit Gelderland, Noord-Brabant, Utrecht en Limburg. Een deel van de gezamenlijke productie, jaarlijks 1,5 miljoen kg, wordt onder het EKO-keurmerk vermarkt, de rest via het Demeter-keurmerk. Het fruit wordt centraal gesorteerd, in het binnenland is Albert Heijn een belangrijke afnemer van Conference en appelrasen als Elstar, Santana en Topaz.

Local2Local: 'fair share' dankzij verkorte keten

Een klein deel van de productie van fruitteiler William Pouw wordt als sap, likeur en wodka (!) afgezet via Local2Local, een initiatief dat de stad wil verbinden aan lokaal geproduceerd voedsel. Dat gebeurt via de site www.local2local.nl, waar mensen 'Food-y-bags' kunnen bestellen die zijn gevuld met producten die in en om Utrecht zijn geproduceerd. 'Dat vermindert de druk op ons ecologisch systeem', legt mede-initiatiefnemer Mark Frederiks op de website uit. 'De nabijheid van productie en consumptie voorkomt onnodig transport. Door de verkorte voedselketen krijgen boeren een eerlijk deel van de opbrengsten, een fair share.'

Local2Local begon in de Kromme Rijnstreek, maar is inmiddels uitgewaaid naar onder andere de Betuwe, het Groene Hart en de Utrechtse Heuvelrug. Op de site lichten de betrokken agrariërs 'het verhaal achter het product' toe. 'Wij proberen ons fruit ieder jaar zo puur en smaakvol mogelijk aan onze bomen te laten groeien', vertelt Pouw bijvoorbeeld. 'En dat is in ons Hollandse klimaat nog een hele uitdaging!' Tussen de regels door kan de consument volgens de fruitteiler een heldere boodschap lezen. 'Als je een Pink Lady koopt die aan de andere kant van de wereld is geteeld, schoffel je de Nederlandse fruitteelt onderuit.'

Biologisch fruitteiler William Pouw, hier tussen een bloemrijke rand rond een van zijn boomgaarden, zet een deel van zijn productie af via Local2Local.

Veehouders verruimen blik op demonstratiedag Koolstofkringloop

‘Gezonde bodem is basis voor gezond boeren’

Matté Eikelenboom (rechts) laat zien hoe de ‘biofertilisers’ worden gemaakt die hij aan de mest toevoegt. Naast hem staat Ruben Borge.

Onder het motto ‘een gezonde bodem is de basis voor gezond boeren’, reikte DLV Advies ongeveer dertig veehouders op 15 oktober handvatten aan voor een bedrijfsvoering waarin meer aandacht is voor (koolstof) kringlopen en biodiversiteit. Plaats van handeling was het bedrijf van Matté Eikelenboom in Lopikerkapel, die ingreep toen het bodemleven en de grasopbrengsten zienderogen achteruit begonnen te lopen.

Op een paar steenworpen afstand van de Lek boert Eikelenboom op zware rivierklei: ‘heel moeilijke grond’, zoals een van de aanwezige veehouders op de demonstratiedag Koolstofkringloop het omschreef, die leek te schreeuwen om grote doses kunstmest en drijfmest. Helemaal fout, volgens Ruben Borge van Rockin Soils, een bedrijf dat is gespecialiseerd in ‘het fysieke en biochemische herstel van de landbouwbodems op basis van natuurlijke methoden’.

Eikelenboom riep hem twee jaar geleden te hulp en op de demonstratiedag liet Borge de resultaten zien: na de warme, droge zomer van 2018 lagen de percelen

met kruidenmengsels er het groenst bij, terwijl er kunstmest noch drijfmest aan te pas was gekomen. ‘Een eyeopener’, stelde adviseur Edith Finke van DLV Advies. ‘Deze droogtegevoelige percelen maken een supervitale indruk, dankzij een mengsel van Engels raaigras, cichorei, rode klaver, weegbree en andere kruiden. Dit bewijst dat het ook zonder inputs kan.’

Kruidenrijk grasland

Naast Borge was ook Peter Takens aanwezig. Hij verzorgde in Lopikerkapel een presentatie (‘Bovengrond beheer met kruiden en mest’). ‘Kruidenrijk grasland, meer koolstofvastlegging, een betere

droogteresistentie, meer biodiversiteit in het bodemleven, gezondere rantsoenen en het verbeteren van de mest zijn een must om kringlooplandbouw goed toe te kunnen passen’, hield hij de aanwezigen voor.

Eikelenboom rijdt nog wel mest uit, maar voegt er biofertilisers aan toe die, anders dan kunstmest, het evenwicht in de bodem niet verstoren maar het bodemleven stimuleren en activeren. ‘Je moet de mest lekker maken voor de wormen’, vatte Finke het samen. Borge liet zien hoe dat in zijn werk gaat: steenmeel, mineralen en lokale microben worden in grote fermentatievaten omgezet in biofertilisers, die Eikelenboom aan de mest toevoegt. ‘Regeneratie van de bodem’, noemt Borge het. ‘Na decennia van mechanisatie, kunstmest en chemische bestrijdingsmiddelen zijn veel landbouwbodems van nature niet meer functioneel. Het herstel van bodemvruchtbaarheid, bodemleven en bodembalans maakt een einde aan die disfunctionele situatie en verbetert de productiviteit op de lange termijn.’

Koolstofkringlopen

De demonstratiedag vloeiende voort uit het project ‘Koolstofkringlopen’ dat door de provincie Utrecht en de EU wordt gefinancierd en bedoeld is om op tien melkveebedrijven de koolstofkringlopen in beeld te brengen. Op het bedrijf van Eikelenboom bleken de meeste aanwezigen positief te staan tegenover de door hem omarmde en in de praktijk gebrachte aspecten van kringlooplandbouw. ‘Als je op zulke lastige grond boert, is het begrijpelijk dat je ermee aan de slag gaat’, stelde een collega. Een andere veehouder voegde eraan toe dat kringlooplandbouw ‘een terugkeer naar de basis’ betekent. ‘Met z’n allen hebben we het veel te ingewikkeld gemaakt. Het moet en kan veel simpeler.’ Namens DLV Advies had Finke het laatste woord. ‘We staan nog maar aan het begin van een onomkeerbare ontwikkeling, die met vallen en opstaan gepaard zal gaan. Ga ermee aan de slag, binnen de experimenteerruimte die jullie bedrijven bieden.’

Ruben Borge (links, gehurkt) geeft op de demonstratiedag tekst en uitleg bij een van de percelen met kruidenmengsels die na de warme, droge zomer van 2018 nog ‘supervitaal’ oogden.

Grote biodiversiteit op BD-zorgboerderij De Hondspol

Met een crowdfundingactie die in enkele weken tijd ruim € 300.000 opleverde, legde Marcel Schoenmakers in 2015 de basis voor een doorstart van biologisch-dynamische zorgboerderij De Hondspol in Driebergen-Rijsenburg. ‘Sindsdien staan

we op eigen benen en hebben we geen banden meer met de vorige eigenaar, een antroposofische zorginstelling die het financieel moeilijk had en de boerderij wilde verkopen.’

In navolging van circa driehonderd particulieren bleken ook Triodos Bank en de Stichting Grondbeheer bereid geld te steken in het biologisch-dynamische bedrijf. Naast een huiskavel van 30 ha wordt 30 ha biologische en biodynamische grond gepacht. Alle geproduceerde groenten, fruit en zuivelproducten worden verkocht in een eigen winkel en ook de zorgtak zorgt voor neveninkomsten, in de vorm van begeleid wonen en dagbesteding, net

als een deel van het natuurbeheer. ‘Maar ook zonder subsidie zouden we veel aan natuurontwikkeling en -beheer doen’, verzekert Schoenmakers. ‘Ik schat dat we voor tachtig procent zelfvoorzienend zijn. De kringloop op het bedrijf is bijna gesloten, we moeten alleen stro kopen voor in de potstallen. Dat levert weer ruige mest op, die bijdraagt aan de stikstofgift van maximaal 112 kilo per hectare per jaar.’

Kruidenrijke weilanden, houtwallen, poelen, knotwilgen... De biodiversiteit op De Hondspol is groot, toonde een onderzoek volgens Schoenmakers onlangs nog aan, net als het landschappelijk schoon.

Dat maakt het aantrekkelijk om op het bedrijf te werken of om het te bezoeken, bijvoorbeeld als de koeien van het oud-Nederlandse ras MRIJ de wei in gaan of tijdens de ‘lammetjesdag’ die jaarlijks veel bezoekers trekt (foto). ‘Een grote biodiversiteit is niet inherent aan onze biologisch-dynamische bedrijfsvoering’, vindt Schoenmakers. ‘Ik ken ook biologisch-dynamische boeren die er minder oog voor hebben, zoals er ook biologische en gangbare boeren zijn die er veel tijd en energie in steken. Het moet ook een beetje in je zitten. En door veel minder mest te gebruiken, leg je natuurlijk wel een goede basis.’

Drie nieuwe energiemonitoringsprojecten

Dit najaar starten twee landelijke projecten waarbij agrariërs hun energieverbruik online gaan volgen. In het project 'Van kopgroep naar peloton' gaan acht melkveehouders het effect van energiebesparingsmaatregelen meten. Het project 'Elektrificatie op het boeren erf' richt zich juist op het optimaliseren van het verbruik van zelf opgewekte elektriciteit. Ook in dat project wordt met nieuwe tussenmeters gewerkt, die 24/7 online afge-

lezen kunnen worden door zowel de melkveehouder als de adviseurs. Dit najaar start in Utrecht ook weer een 'Energiechallenge'. De challenge helpt melkveehouders om meer grip te krijgen op hun elektriciteitsverbruik. Onder de deelnemers worden tussenmeters verloot. Wilt u meedoen aan een of meer van deze projecten, kijk dan op lami.nl/nieuws/nieuwsgierige-melkveehouders-gezocht.

Kavelruil Kamerik-Harmelen kan starten

De Gebiedscommissie Utrecht-West heeft recent de subsidiebeschikking ontvangen voor de Kavelruil Kamerik-Harmelen. Ruim een jaar na de aanvraag is het dan zover. De ambitie is om enkele honderden hectares te ruilen ter verbetering van de landbouwstructuur. Tevens zal het project bijdragen aan verbetering van het waterbeheer, versterken weidevogelbeheer, afremmen bodemdaling en verminderen agrarisch verkeer. De Gebiedscommissie Utrecht-West heeft in 2017 onderzocht wat de mogelijkheden zijn om met de provinciale eigendommen in de polders Teckop, Gerverscop en Houtdijk. Het onderzoek bestond, naast een analyse van de eigendoms- en pachtsituatie, uit gesprekken met ongeveer 100 grondeigenaren en overheden. Hieruit kwam de wens tot kavelruil naar voren onder agrariërs, maar ook het hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden en de gemeente Woerden konden enkele doelen realiseren door kavelruil. Deelname aan de kavelruil is vrijwillig en de aanpak heeft een participatief en interactief karakter. Gezamenlijke werksessies, gesprekken aan huis en interactiviteit met een webapplicatie zijn onderdeel van het project. Zo willen we enthousiasme, begrip en samenwerking bevorderen. In gezamenlijkheid wordt het kavelruilplan vastgesteld. Momenteel wordt een kavelruilcommissie samengesteld uit vertegenwoordigers van LTO Noord, de agrarisch natuurvereniging dan wel het collectief Rijn, Vecht & Venen, de gemeente Woerden en het Hooheemraadschap De Stichtse Rijnlanden. Dit project wordt mogelijk gemaakt door het Europees Programma voor Plattelandsontwikkeling en de Provincie Utrecht.

Meer informatie:

Jos Geenen:
jos.geenen@utrecht-west.com of
06-18300572.

Regelingen waar u wat aan kunt hebben!

Regeling	Omschrijving	Openstelling	Meer info
Investeringssubsidie duurzame energie (ISDE)	Tegemoetkoming aanschaf zonneboilers, warmtepompen, biomassaketels en pelletkachels	t/m 31 dec. 2018	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/investeringssubsidie-duurzame-energie . RVO behandelt aanvragen op volgorde van binnenkomst
Mia/Vamil	Fiscale regeling extra aftrek bij investeringen in milieuvriendelijke technieken	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/mia-en-vamil Tel. (088) 042 42 42
Energie-Investeringsaftrek (EIA)	Fiscale regeling (aftrek 55,5% investeringskosten)	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/energie-investeringsaftrek-eia . Tel. (088) 042 42 42
Stimulering Duurzame Energieproductie 2018 (SDE+)	Subsidie productie hernieuwbare elektriciteit: biomassa, geothermie, water, wind en zon	Najaar 2018	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzameenergieproductie-sde Tel. (088) 042 42 42
Regeling Groenprojecten	Banklening tegen lager tarief voor investeringen in energiebesparing of -opwekking	Doorlopend	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/regeling-groenprojecten
Energiefonds Utrecht	Voor initiatiefnemers duurzame energieprojecten in de provincie Utrecht	Doorlopend	www.energiefondsutrecht.nl
LEADER	Subsidie versterken gebiedsgerichte economie en ontwikkelen van het platteland en duurzame landbouw	t/m 31 dec. 2020	Utrecht Oost: www.o-gen.nl/leader Utrecht West: www.leaderweidseveenwoerden.nl
Verbetering verkaveling landbouwbedrijven	POP3 openstelling verbetering landbouwstructuur en realisatie maatschappelijke doelen	Jan. - maart 2019	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3 en www.lami.nl
Regeling Jonge Landbouwers (JOLA)	POP3 openstelling jonge landbouwers (tot 41 jaar) om duurzaam te investeren in hun bedrijf	Dec. 2019	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3 en www.lami.nl
Samenwerking voor Innovatie	POP3 openstelling	1 feb. - 15 apr. 2019	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3 en www.lami.nl
Kennisoverdracht	POP3 openstelling voor trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties	Half mei-eind juli 2019	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3 en www.lami.nl
Fysieke investeringen	POP3 openstelling voor innovatie en modernisering van agrarische ondernemingen	Mei-juli 2019	www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/pop-3 en www.lami.nl
Subsidieregeling verwijderen asbestdaken	Subsidie verwijderen asbestdaken	t/m 31 dec. 2019	www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidie-regeling-verwijderen-asbestdaken

Lezingen over kringlooplandbouw

In Utrecht-Oost en de Gelderse Vallei hebben vanaf 2007 meer dan 200 melkveehouders samen met hun gebiedspartners aan kringlooplandbouw gewerkt. De collectieven Utrecht-Oost en Eemland delen graag hun kennis en ervaring, samen met de adviesbureaus Boerenverstand, K&G advies en KCGG. Zij kunnen lezingen en/of workshops verzorgen binnen uw organisatie of voor groepen melkveehouders over onder meer de thema's:

- Kringlooplandbouw algemeen, hoe vullen we de visie van de minister in?
- Haal meer uit de Kringloopwijzer.
- Rantsoenen en benutting eigen ruwvoer: eigen voer eerst!
- Is uw bodem in optimale conditie?
- Bemesting en precisielandbouw.
- Biodiversiteit en natuurbeheer.

Heeft u interesse in het organiseren van een lezing/workshop? Neem dan contact met ons op.

Kijk voor meer informatie op:

lami.nl/lezingen-kringlooplandbouw.

Colofon

Aanjager is een uitgave van Gebiedscommissie Utrecht-West en Gebiedscoöperatie O-gen. Zij communiceren onder de noemer LaMi over duurzame landbouw in Utrecht. Meer informatie vindt u op www.lami.nl. Ontvangt u de Aanjager liever per mail? Geef dan uw e-mailadres door.

Redactie
Jos Geenen, Cees de Geus,
Renske Klein, Ton van Schie,
Jolande Schuurman.

Eindredactie
Regelwerk, Loppersum

Vormgeving
Heijdens Karwei, Amsterdam

Productie
Roodbont Publishers B.V.,

Programmabureau Utrecht-West
Postbus 194
3500 AD UTRECHT

Bezoekadres
Provinciehuis Utrecht
Archimedeslaan 6
3584 BA UTRECHT

Contactpersoon
Renske Klein
06-13786740
renske.klein@utrecht-west.com

Gebiedscoöperatie O-gen
Postbus 125
3925 ZJ SCHERPENZEEL

Bezoekadres
Fort aan de Buursteeg
Buursteeg 2
3927 EJ RENSWOUDE

Contactpersoon
Jolande Schuurman
06-21124625
j.schuurman@o-gen.nl